

Asya Studies

Akademik Sosyal Araştırmalar / Academic Social Studies

Year: 9, Number: 33, p. 389-404, Autumn 2025

Kudüs'ün Fethinde Mağriblilerin Askerî ve Edebî Rolü: Tarihî Bir İnceleme

The Military and Literary Role of the Maghrebis in the Conquest of Jerusalem: A Historical Study

ISSN: 2602-2877 / E-ISSN: 2602-263X

Araştırma Makalesi
Research Article

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
18/04/2025

Makale Kabul Tarihi
Article Accepted Date
09/07/2025

Makale Yayın Tarihi
Article Publication Date
25/09/2025

Asya Studies

Ouafae Zarouq
Mardin Artuklu Üniversitesi
Tarih Bölümü
ouafaezarouq6@gmail.com
ORCID: 0009-0003-2554-1487

Öz

İslamiyet'in doğuşundan itibaren Mağripli halklar, doğu ile batı İslam dünyası arasında kültürel ve ilmi etkileşimin temel unsurlarından biri olmuştur. Hicret sonrası dönemde doğuya yönelen Mağripli göç hareketleri, Hicaz, Şam ve Mısır gibi merkezlerde ilmi ve manevî sahalarda yoğun faaliyetlerle sonuçlanmıştır. Bu topluluklar, kıraat, hadis ve fıkıh gibi alanlarda derinleşmiş, aynı zamanda ticaret ve hac gibi dinî saiklerle doğu toplumlarıyla güçlü ilişkiler kurmuştur. Haçlı Seferleri döneminde Mağripliler, yalnızca cephede değil, lojistik ve örgütsel alanlarda da önemli roller üstlenerek Kudüs'ün fethine katkı sunmuşlardır. Mağripli deniz gücünün Şam kıyılarını korumadaki stratejik rolü ve Muvahhidler ile Eyyubiler arasındaki diplomatik ilişkiler, bu dayanışmayı daha da pekiştirmiştir. Ayrıca Mağripli şairler, edebî üretimleriyle cihat ruhunu desteklemiş, İslami kimlik ve kutsal değerlere bağlılığı güçlendirmiştir. Bu çalışma, Mağriplilerin Kudüs'ün özgürleştirilmesindeki çok yönlü rollerini ele alarak, İslam ümmetinin dayanışmasını ve fethin kalıcılığına katkılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mağripliler, Kudüs'ün Fethi, Haçlı Seferleri, İslami Direniş

Abstract

Since the advent of Islam, the peoples of the Maghreb have been among the key agents of cultural and scholarly exchange between the eastern and western parts of the Islamic world. In the post-Hijra period, migration flows from the Maghreb toward the East led to vigorous scholarly and spiritual activity in major centers such as the Hijaz, Damascus, and Egypt. These communities delved deeply into fields such as Qur'anic recitation (qirā'āt), hadith, and jurisprudence (fiqh), while also forging strong ties with Eastern societies through religious motives like trade and pilgrimage. During the Crusades, the Maghrebi peoples played significant roles not only on the battlefield but also in logistics and organization, thereby contributing to the liberation of Jerusalem. The strategic role of Maghrebi naval forces in defending the Syrian coast and the diplomatic relations between the Almohads and the Ayyubids further reinforced this solidarity. Moreover, Maghrebi poets supported the spirit of jihad through their literary contributions, strengthening Islamic identity and attachment to sacred values. This study aims to explore the multifaceted roles of the Maghrebis in the liberation of Jerusalem, highlighting their contributions to the unity of the Islamic ummah and the enduring impact of the conquest.

Keywords: Maghrebis, The Conquest of Jerusalem, The Crusades, Islamic Resistance

Atıf Bilgisi / Citation Information

Zarouq, O. (2025). Kudüs'ün fethinde Mağriblilerin askerî ve edebî rolü: Tarihî bir inceleme. *Asya Studies*, 9(33), 389-404. <https://doi.org/10.31455/asya.1679549>

GİRİŞ

Kudüs, İslam dünyasının kolektif bilincinde en kutsal ve en önemli şehirlerden biri olarak kabul edilir. Bunun temelinde, şehrin tarih boyunca semavi dinlerle olan derin bağları ve İslam tarihinin dönüm noktalarını şekillendiren olaylarla olan ilişkisi yatmaktadır. 11. yüzyılın sonlarında Kudüs'ü hedef alan Haçlı Seferleri, İslam birliğine yönelik açık bir tehdit teşkil etmiş ve bu durum, Selahaddin Eyyubi önderliğinde kapsamlı bir kurtuluş hareketinin başlamasına neden olmuştur. Bu hareket, 1187 yılında Hittin Savaşı'ndaki belirleyici zaferin ardından Kudüs'ün yeniden fethedilmesiyle taçlanmıştır.

Bu süreçte, Mağripli Müslümanlar tarihî anlamda günümüz Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve kısmen Moritanya'yı kapsayan Kuzey Afrika'nın batı ve orta bölgelerinden gelen Müslüman topluluklar Kudüs'ün Haçlılardan kurtarılmasına yönelik mücadelede önemli ve etkili bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda, Mağripli Müslümanlar, Kudüs'ün İslam hâkimiyetine yeniden kazandırılması idealine olan bağlılıklarını edebî metinler aracılığıyla, özellikle cihat temalı şiirlerle ifade etmişler; bu eserlerde mücahitlerin fedakârlıkları ve kahramanlıkları ön plana çıkarılmış, cihada yönelik toplumsal bilinç ve teşvik güçlendirilmiştir. Bu bütüncül katkıları nedeniyle, Selahaddin Eyyubi onları Kudüs'ün surları içinde kendilerine ayrılmış özel bir mahalle ile ödüllendirmiştir. Daha sonra “Mağribiler Mahallesi” (Harat al-Mağaribe) olarak anılan bu bölge, şehirdeki köklü Mağribi varlığının somut bir göstergesi olarak günümüze ulaşmıştır.

Bu çalışma, Kudüs'ün fethi sürecinde Mağriplilerin oynadığı rolü üç temel ve birbirine bağlı boyutta bütüncül bir analizle incelemeyi amaçlamaktadır: İlk olarak, Hittin Savaşı başta olmak üzere cihat operasyonlarına fiilen katılarak sergiledikleri askeri katkılar; ikinci olarak, dönemin edebî mirasına yansıyan ve halkın moralini yükseltmeyi, ümmeti mücadeleye teşvik etmeyi amaçlayan şiirsel üretim; son olarak ise, Mağriplilerin Kudüs'e yerleşmesi, Mescid-i Aksâ çevresindeki dini hayata katılımları ve vakıf, ribât ve tasavvufi yapılar yoluyla dini canlılığı sürdürme çabalarıdır. Araştırma, bu üç boyutun etkileşimini inceleyerek, Eyyubi girişimi bağlamında Mağribi varlığının niteliğini ortaya koymayı ve bu katkıları ümmetin kurtuluşu ile yeniden inşa çabalarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuç ve tartışma bölümünde ise, tarihî veriler ışığında bu alana yönelik öneriler sunulacaktır.

Çalışmanın önemi, tarih yazımında genellikle yeterince ele alınmamış bir konuyu – Kuzey Afrikalı Müslümanların Kudüs'ün Haçlı işgalinden kurtarılmasındaki rolünü– detaylı bir şekilde incelemesinden kaynaklanmaktadır. Mevcut literatür genellikle Doğu İslam dünyasındaki aktörlere odaklanırken, Mağriplilerin özellikle askeri ve edebî katkıları çoğunlukla yüzeysel değinilerle sınırlı kalmıştır. Bu araştırma, kılıç ve kalem arasında kurulan bu çok boyutlu ilişkinin analizini merkeze alarak, Mağriblilerin Kudüs'teki tarihsel varlığını yeniden değerlendirmeyi, İslam dünyasının farklı coğrafi unsurları arasında kurulan dayanışma ve bütünleşmeyi vurgulamayı ve yeni kuşakların bu tarihsel medeniyet dayalı birliktelik bilincini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu tür katkıların kolektif hafızanın korunması yönündeki çabalara destek sunacağı ve günümüzün unutturma ve yok sayma girişimlerine karşı tarihsel bilinci diri tutacağı öngörülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, özellikle Haçlı Seferleri sırasında Kudüs'ün özgürleştirilmesinde Mağriplilerin katkısını ele alarak, Mağrip'in İslam dünyasının doğusundaki varlığıyla ilgili olayları ve olguları incelemeyi amaçlayan tarihsel-analitik yöntemle dayanmaktadır. Bu yöntem, Mağriplilerin katılım sürecini birincil tarihî kaynaklar aracılığıyla izlemeyi, olaylar ile siyasi, askerî ve kültürel veriler arasındaki ilişkiyi kurmayı ve bunları Mağrip ile Maşrik arasındaki medeniyet temelli ilişkiler bağlamında analiz etmeyi öngörmektedir. Bununla birlikte, özellikle Eyyubî seferi sırasında ortaya çıkan cihat temalı Mağrip şiirinin analizinde, betimleyici-analitik yöntem de benimsenmiştir. Bu şiirler, toplumsal bilincin şekillenmesinde, halkın seferber edilmesinde ve zaferin tarihsel kayda geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Araştırma, Mağriplilerin Kudüs'ün özgürleştirilmesindeki rolünü üç ana boyutta ele alan üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Hittin Savaşı'ndaki Mağripli katılımını; askerî organizasyon, sahadaki hareket kabiliyeti, lojistik destek ve Mağrip donanmasının Şam cephesine sağladığı deniz katkısı gibi unsurlar çerçevesinde değerlendirmekte ve bu katkıların Kudüs'ün yeniden fethine olan etkisini irdelemektedir. İkinci bölüm, Mağripli şairlerin fikrî ve dinî seferberlikteki rolünü, Haçlı Seferleri döneminde kaleme alınan cihat şiirlerinden örnekler üzerinden analiz etmekte; edebiyatın toplumsal bilinç inşasında, cihat ruhunun pekiştirilmesinde ve kutsal mekânların özgürleştirilmesine yönelik çağrılarda nasıl etkin bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Üçüncü bölüm ise Kudüs'ün fethinden sonra Mağriplilerin şehirdeki varlığının etkilerini incelemekte; onların "Haretü'l-Mağaribe"de yerleşmeleriyle birlikte kentin İslami kimliğinin güçlendirilmesindeki rollerine, dinî ve toplumsal faaliyetlere katılımlarına ve hem Mağrip hem de Eyyubî yönetimlerinden aldıkları kurumsal desteğe odaklanmaktadır.

BULGULAR

Tarihî kaynaklardan elde edilen veriler, edebî tanıklıklar ve ilgili akademik çalışmalar doğrultusunda, Haçlı Seferleri sırasında Kudüs'ün özgürleştirilmesinde Mağriplilerin rolü; askerî, edebî ve dinî boyutlarıyla ele alınmıştır. Araştırma, Mağrip katkısının çok yönlü yapısını yansıtabilecek şekilde üç ana başlıkta yapılandırılmıştır. Bu bağlamda, Mağriplilerin Hittin Savaşı'na fiilî katılımları, Mağrip donanmasının Şam cephesine sağladığı destek ve Mağripli şairlerin cihada teşvikteki rolleri ile edebiyat yoluyla direniş bilincini pekiştirme çabaları öne çıkan katkılar arasında değerlendirilmiştir.

Kudüs'ün Fethinde Mağriplilerin Rolü

Tarihî Hittin Savaşı'nın kritik anları yaklaşırken ve İslam orduları Kudüs'e doğru ilerlerken, Mağriplilerin yüksek düzeydeki örgütlenme ve savaş kabiliyetleri açıkça ortaya çıkmıştır. Mağripli askerler, cephe gerisinde büyük bir özveriyle çalışarak orduyu erzakla desteklemiş, ikmal hatlarını güçlendirmiş ve savaş için gerekli tüm hazırlıkların eksiksiz tamamlanmasını sağlamışlardır. Bu stratejik katkı, savaş meydanında İslam ordusunun üstünlük kurmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Ancak Mağriplilerin katkısı yalnızca lojistik destekle sınırlı kalmamıştır. Onlar, savaşın ön saflarında da yer alarak, büyük bir kararlılık, fedakârlık ve inançla Kudüs'ün kurtuluşu için

çarpışmışlardır. Bu kahramanca duruş, savaşın seyrini Müslümanlar lehine çevirmiş ve Kudüs'ün zaferle geri alınmasına zemin hazırlamıştır.

Bu üstün katkılar, dönemin tarihî kaynaklarında da yankı bulmuş; Mağripliler, bu tarihî zaferin ayrılmaz bir parçası olarak anılmışlardır. Onların gösterdiği cesaret, adanmışlık ve İslamî değerleri koruma uğruna verdikleri fedakârlıklar, tarihte onurlu bir yer edinmelerine vesile olmuştur.

Mağriplilerin Hittin Savaşı'ndaki Rolü

Mağriplilerin Kudüs topraklarındaki varlığı yalnızca ilim öğrenme, tıpla ilgilenme ya da hac yolculuğu sırasında bu kutsal şehre uğramaktan ibaret değildi. Daha derin ve anlamlı bir motivasyon, onları bu topraklara yönlendirmişti: Kudüs'ün savunulmasında yer almak ve cihat mücadelesine katılmak. Kudüs, o dönemde Müslümanlar için sadece kutsal bir şehir değil, aynı zamanda inançlarını ve kültürel değerlerini koruma ve savunma mücadelesinin sembolü hâline gelmişti. Bu nedenle birçok Mağripli, Kudüs'ün fethine yönelik cihat faaliyetlerine katılmaya istek göstermiştir. Kudüs'e olan bu derin bağlılık, o dönemin Müslüman toplumlarının ortak vicdanında yer etmişti. Mağripliler bu bilinçle ya doğrudan cihat saflarına katılmak üzere Kudüs'e gitmiş ya da orada savaşanlara çeşitli yollarla destek sunmuşlardır. Özellikle Muvahhidler döneminde, Mağrip donanması dikkat çekici bir gelişim gösterdi. Denizcilik alanında ulaşılan bu parlak seviye, Mağrip'in bölgedeki stratejik gücünü pekiştirdi. Muvahhidler devleti, donanmayı sistemli biçimde geliştirmiş, savaş gemilerinin ve cihat amaçlı teknelerin inşası için "Dârü's-Sınaa" adı verilen tersaneler kurmuştur. Bu atılımlar sayesinde Mağrip deniz gücü yalnızca Batı İslam dünyasında değil, Doğu bölgelerinde de adından söz ettirmiştir.¹

Mağrip donanması, yalnızca krallığın güvenliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Atlas Okyanusu'ndaki etkisini artırarak bölgesel hâkimiyetini pekiştirmiştir. Bu donanmanın ünü, Mağrip topraklarını aşarak doğu İslam dünyasına kadar ulaşmış ve burada da büyük bir itibar kazanmıştır. Muvahhidler'in İslam topraklarını savunma ve cihad stratejisinin ayrılmaz bir parçası olan bu deniz gücü, Haçlıların Suriye kıyıları ile Kudüs'e yönelttiği saldırılar karşısında daha da önem kazanmıştır. Selahaddin Eyyubi, bu saldırılara karşı kutsal şehirleri geri almak kararlılığıyla harekete geçerken, İskenderiye donanması Haçlı tehdidi karşısında ciddi sıkıntılar yaşamış; zayıf imkânlar ve yetersiz donanım, bu deniz gücünü işlevsiz hâle getirmiştir. Bu kritik durumda, devletin önde gelen yöneticileri ve danışmanları çözüm arayışına girmiş ve bu bağlamda, denizlerde büyük bir itibara sahip olan Mağrip donanmasından destek alma fikri gündeme gelmiştir. Bu fikir, güçlü donanmanın müdahalesiyle denizlerdeki Haçlı tehdidinin bertaraf edilebileceği yönünde büyük bir umut yaratmış, Müslüman kamuoyunda zafer beklentilerini artırmıştır. Özellikle Mağrip'in köklü denizcilik geçmişine dair anlatılanlar ve Osmanlılardan çok önce İstanbul'u (Konstantiniyye) fethetme arzusuyla hazırlanan planlara dair haberler, bu beklentileri daha da güçlendirmiştir.²

¹ Abdülmelik bin Sahibü's-Sâlât. (1987). *El-menü bi'l-İmâme: Tevhitçiler döneminde Mağrip ve Endülüs tarihi* (Abdülhâdî Tâzî, Ed.; s. 314). Dârü'l-Garb el-İslâmî.

² Saat, Şevki. (1984). *Filistin tarihi ve arkeolojisi üzerine araştırmalar* (s. 195). İskenderiye Kütüphanesi.

Hicrî 586 yılında (1190–1191 M), komutan Selahaddin Eyyubi, Mağrib Sultanı Yakub el-Mansur'a bir mektup göndererek, Akka, Sur, Trablus ve Şam'ın diğer bölgelerinde karşılaşılan tehditlerle mücadele edebilmek amacıyla deniz kuvvetleri desteği talebinde bulunmuştur. Bu çağrı, Hittin Savaşı'nın ardından Kudüs'ün geri alınmasından sonra yapılmıştır; zira Selahaddin, kurtarılan toprakları savunmak ve düşmanlardan gelebilecek yeni saldırılara karşı koyabilmek için güçlü bir deniz gücüne her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktaydı. Bu kritik görev için, Mağrib ile Şam arasında diplomatik köprü kurma sorumluluğu, Emir Ebu'l-Haris Abdurrahman b. Munkiz eş-Şeyzerî'ye verilmiştir.³

Bu kritik görev için seçilmesi tesadüf değildi; sahip olduğu bilgi birikimi ve cesareti, onu böylesine hassas bir misyon için ideal kılıyordu. Ebü'l-Haris, büyük bir sorumluluk bilinciyle yola çıktı yalnızca bir elçi değil, aynı zamanda ümmetin umutlarını taşıyan bir temsilci olarak. Yolculuğu boyunca hedefi netti: Mağrip donanmasını doğru şekilde yönlendirmek ve düşmanın Şam'daki ikmal yollarını sekteye uğratarak, denizden gelen destek hatlarını kesintiye uğratmak. Onun bu çabası, savaş alanında dengeyi değiştirmek için atılmış stratejik bir adımdı.⁴

Selahaddin Eyyubi, Sultan Yakub el-Mansur'a kültürün ve zarafetin ışıltısını taşıyan son derece kıymetli bir hediye gönderdi. Bu anlam yüklü armağan, İslam inancının temelini ve manevî rehberliğini temsil eden iki mushafı içeriyordu; bu, Kur'an-ı Kerim'e duyulan derin saygı ve takdirin ifadesiydi. Ancak Selahaddin'in cömertliği bununla sınırlı kalmadı. Mushafı ek olarak, zarafeti ve rafine zevki yansıtan yüz dirhemlik değerli *balsam* kokusu da hediyeye dâhil edildi. Bunun yanı sıra, hediye paketine yirmi rıtl (yaklaşık 10 kg) *Kamerî* öd ağacı ile altı yüz adet misk ve amber dolu küçük şişe de eklendi. Bu hediyeler, sadece diplomatik bir jest değil, aynı zamanda yüksek bir estetik anlayışın ve ince düşünülmüş bir kültürel bağın göstergesiydi.⁵

Ayrıca hediye, ince işçilikle hazırlanmış elli adet Arap yayıyla süslenmişti; bu yaylar, zarif yapıları ve ince telleriyle dikkat çekiyordu. Bunun yanında, eski çağlardan Orta Çağ'a kadar Hindistan ve çevresindeki bölgelerde yaygın olarak kullanılan geleneksel bir beyaz silah türü olan yirmi adet nusûl de hediyeye dâhil edilmişti. Nusûl, genellikle çelik ya da demir gibi malzemelerden el işçiliğiyle üretilen, kavisli ve ince yapısıyla kılıcı andıran bir bıçak türüdür. Hem savaş hem de seremoni amaçlı kullanılan bu silahlar, zarafetle gücün sembolü olarak kabul edilirdi.⁶

Buna ek olarak, hediye paketinde geleneksel işçilikle üretilmiş birkaç adet "**sürûc mukalla**" da bulunuyordu. Genellikle deri ya da kumaştan yapılan bu özel askılar, karmaşık desenler ve zarif süslemelerle bezenmiş olup, küçük silahların—özellikle nusûl ya da hançer gibi kesici aletlerin—taşınmasında kullanılıyordu. Geleneksel bir savaşçının veya süvarinin donanımının ayrılmaz bir parçası sayılan bu askılar, sadece işlevsel değil, aynı zamanda estetik

³ Saat, 1984, s. 195.

⁴ Saat, 1984, s. 195.

⁵ İbn Haldûn, Abdurrahman. (1981). *El-İber ve dîvânü'l-mubtedâ ve'l-haber fî târihi'l-'arab ve'l-berber ve men âsarahüm min zevi's-se'ni'l-ekber* (c. 6, s. 331). Dârü'l-Fikr.

⁶ En-Nâsirî, Ahmed bin Hâlid. (t.y.). *El-istiksâ li-ahbâri düveli'l-mağribi'l-aksâ* (Cilt 2; Ca'fer & Muhammed en-Nâsirî, Ed.; s. 182). Dârü'l-Kitâb.

açından da öne çıkıyordu. Sürûc mukalla'lar el işçiliğiyle büyük bir özenle işlenir, üzerlerine yerel kültürün zanaatkârlık mirasını yansıtan zarif motifler nakşedilirdi. Bu öğeler, hediyein hem zenginliğini hem de kültürel derinliğini simgeliyordu.⁷

Üsâme b. Munkiz'in Fas'a varışı, Sultan Yakub el-Mansur'un Endülüs'te bulunduğu, İbnü'r-Riyk adlı isyancıya karşı bir askerî sefer yürüttüğü döneme denk geldi. Sultan, bu seferle yalnızca iç isyanı bastırmayı değil, aynı zamanda 567/1171 yılında Müslümanların uğradığı yenilginin ardından yoğunlaşan Haçlı saldırılarına karşı savunmayı güçlendirmeyi hedefliyordu. Bu askerî hareket, artan Haçlı baskısına karşı verilen mücadelenin kritik bir aşamasını oluşturuyordu. Bu sırada, Mağrip'in ilk İslam başkenti olan Fas şehrinde bulunan elçi Üsâme b. Munkiz, Sultan'ın dönüşünü umutla ve kaygıyla beklemekteydi. Seferin başarıyla sonuçlandığı haberi ulaşınca, kentte büyük bir sevinç yaşandı ve elçilik heyeti için Fas'ta geleneksel saray protokolüne uygun şekilde resmî bir karşılama düzenlendi. Bu tören sırasında Sultan Yakub el-Mansur'a, Eyyubî Sultanı tarafından gönderilen ve dönemin usta edibi Abdü'r-Rahîm el-Yemânî —“Kadı el-Fâdıl” olarak tanınan— tarafından kaleme alınmış olan mektup takdim edildi. Bu mektup, yalnızca diplomatik bir mesaj değil, aynı zamanda dönemin siyaset ve edebiyat anlayışını yansıtan zarif bir metin niteliği taşıyordu.⁸

Sultan Yakub el-Mansur, Selahaddin Eyyubi'den gelen mektupları büyük bir dikkatle karşıladı; zira bu yazışmalar, Haçlılara karşı verilen cihadın kritik bir aşamasında acil destek talebini içeriyordu. Selahaddin, ilk mektubunda, Haçlı tehdidinin giderek arttığını vurgulayarak Müslümanlar arasındaki iş birliğinin önemine dikkat çekti ve özellikle Mağrip donanmasının gücünden övgüyle söz ederek, bu deniz kuvvetlerinin İslam savunması açısından belirleyici bir rol üstlenebileceğini ifade etti⁹. İkinci mektubunda ise, Mısır'a gelişinden itibaren elde ettiği askerî başarıları detaylı biçimde aktardı; Müslümanların birliğini sağlamak, Kudüs'ü geri almak ve bölgedeki savunma hatlarını güçlendirmek için gösterdiği çabaları ortaya koydu. Ayrıca, Batı'dan gelen sürekli destekle güçlenen Haçlıların oluşturduğu tehdidin devam ettiğine dair ciddi uyarılarda bulundu¹⁰. Üçüncü ve son mektubunda ise, mevcut durumun ciddiyetine dikkat çekerek düşman tarafında sürdürülen büyük çaplı askerî hazırlıklara işaret etti; bu tehlikeyi bertaraf etmenin yolunun İslam dünyasında güçlü bir ittifak kurmakla mümkün olacağını vurguladı. Selahaddin'e göre, özellikle Mağrip'in sağlayacağı destek, bu kader belirleyici savaşta zaferin anahtarı olacaktı.¹¹

Halife el-Mansur her ne kadar başlangıçta Sultan Selahaddin'e karşı bazı çekinceler taşıdıysa da —özellikle 568/1172 yılında Sultan'ın, Muvahhidler'in düşmanlarıyla ittifak kurarak fitne çıkaran eski kölelerinden Karakuş ile babası Ziyân'ı Mağrip'e serbest bırakma kararı nedeniyle— zamanla bu tutum değişti. Başlangıçta yaşanan bu diplomatik gerginliğe rağmen, halife daha sonra Selahaddin'e kayda değer bir destek sundu. Nitekim tarihçi İbn Haldûn'un aktardığına göre, el-Mansur tam 180 gemilik bir donanma hazırlattı. Bu güçlü deniz kuvveti, Haçlıların Doğu Akdeniz'deki ilerleyişini durdurmada ve özellikle Şam kıyılarına

⁷ İbn Haldûn, 1981, s. 331

⁸ Şaat, 1984, s. 196.

⁹ Neğş, Muhammed. (t.y.). *Eyyûbîler döneminde askerî mektuplar. El-Câmi'a el-İslâmiyye Mecmuası*, 59, s. 166.

¹⁰ Neğş, (t.y.), s. 167.

¹¹ Neğş, (t.y.), p. 169.

yaklaşmalarını engellemede belirleyici bir rol oynamıştır. Bu destek, İslam dünyasında siyasi farklılıklara rağmen ortak tehditlere karşı zaman zaman nasıl bir birlik sergilendiğinin açık bir göstergesidir.¹²

Yola çıkan donanma sadece gemilerden ibaret değildi; bünyesinde eğitilmiş askerler, cesur gönüllüler, deneyimli kılavuzlar ve sadık mücahitler de bulunuyordu. Bu şekilde, Şam'daki cihad saflarına Mağrip'ten pek çok yetkin kişi katıldı. Aralarında zanaatkârlar, işçiler ve âlimler de vardı. Bu isimler arasında özellikle Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Muhammed —“İbnü's-Şeyh” lakabıyla tanınan— dikkat çekiyordu. Kendisi, önce Mağrip'te Muvahhidler'in yanında, ardından Şam'da Selahaddin Eyyubi'nin sancağı altında cihad etmişti. Bu katılım, Mağripli gönüllülerin sadece askerî değil, ilmî ve teknik alanlarda da İslam dünyasına verdikleri katkının açık bir göstergesiydi.¹³

Savaş alanındaki rolleri söz konusu olduğunda, Mağripliler cesaretleri ve gözü peklikleriyle öne çıkmışlardır. Zorlu askerî görevleri üstlenmiş, düşmana karşı yürütülen askerî harekâtlarda etkin bir rol oynamışlardır. Özellikle 587 H/1191 M yılında Müslümanların Akka kuşatması sırasında, Mağripli askerler savaşın ön saflarında yer alarak büyük bir kararlılıkla düşmanla çarpışmışlardır. Onların bu mücadelesi, yalnızca fiilî güçle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Eyyubi ordusu içindeki konumlarını da pekiştirmiştir. Bu durumun en çarpıcı kanıtlarından biri, Haçlı komutanlarından birinin esir alınan bir Mağripli savaşçıyı özel bir elçiyle Sultan Selahaddin'e göndermesidir. Selahaddin'in bu askeri büyük bir saygıyla karşılaması, Mağriplilerin Eyyubi ordusundaki yüksek itibarını açıkça ortaya koymaktadır.¹⁴

Mağriplilerin savaşta üstlendikleri ikinci önemli rol, orduya sağladıkları hayati lojistik destekle kendini göstermiştir. Bu destek, yalnızca ordunun ilerleyişine eşlik etmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda askerî kampın günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında da belirleyici olmuştur. Mağripli destekçiler, askerler için yemek hazırlamanın yanı sıra, seyyar hamamların kurulumu ve işletilmesinden de sorumluydular. Bu kapsamda, su temini için kamp alanlarında kuyular kazmış, çamurla havuzlar ve duvarlar inşa etmiş, bu yapıların üzerini ise odun ve hasırla kaplamışlardır. Ayrıca, bu hamamlarda suyun ısıtılması için gerekli olan odunu sağlamak adına çevredeki bahçelerden ağaç keserek yakacak temin etmişlerdir. Bu seyyar hamamlar, ordu içinde hijyenin ve sağlık koşullarının korunmasında hayati bir işlev görmüş; askerlerin küçük bir ücret karşılığında yıkanmasına olanak tanıyarak, özellikle uzun süren kuşatmalar sırasında hastalıkların yayılmasını önlemiştir. Tahminlere göre, bu görevlerde aktif olarak yer alan Mağripli yardımcılarının sayısı üç bini aşmakta olup, bu durum onların sadece cephede değil, aynı zamanda lojistik sahada da ne denli örgütlü ve etkili bir katkı sunduklarını açıkça ortaya koymaktadır.¹⁵

Mağripli mücahitler arasında şehit düşen isimlerden biri olarak, tarihçi İbnü'l-Kâdî “el-Abbâs b. Ahmed el-Endelüsî” adlı bir kahramandan söz eder. Fas şehrinden gelen bu mücahit,

¹² Şaat, 1984, s. 201.

¹³ Şaat, 1984, s. 202.

¹⁴ İmâdüddîn el-İsfahânî. (2004). *Selahaddin'in savaşları ve Kudüs'ün fethi: el-Fethu'l-Kussî fi'l-Fethi'l-Kudsî* (1. baskı, s. 264). Dârü'l-Menâr.

¹⁵ El-Makrizî, Ahmed bin Ali bin Abdülkadir Takî al-Dîn. (1997). *El-sulûk li-ma'rifet devâli'l-mulûk* (Muhammed Abdülkadir Ata, Ed.; Cilt 1, s. 208). Dârü'l-Kütüb el-İlmiyye.

cihada katılmak üzere yola çıkmadan önce geride eşini ve çocuklarını Allah'a emanet ederek büyük bir teslimiyetle Şam'a doğru yola koyulmuştur. Amacı, Haçlılara karşı yürütülen kutsal mücadelede yer almak ve İslam topraklarını savunmaktır. El-'Abbâs, 595 Hicrî yılında gerçekleşen bir gazada şehit düşerek adını, fedakârlık ve imanla örülmüş bir hayat hikâyesine yazdırmıştır. Onun hikâyesi, sadece bireysel cesareti değil, aynı zamanda o dönemde Mağripli Müslümanların İslam ümmetine olan bağlılıklarını ve sınır ötesi cihad anlayışlarını da yansıtmaktadır.¹⁶

Mağripli Şairlerin Kudüs'ün Fethindeki Rolü

Mağrip, o dönemde güçlü âlimleri, cesur savaşçıları ve etkileyici şairleriyle Kudüs'ün kurtuluşu için çaba gösteren önemli bir merkezdi. Kudüs birçok tehdit altında zorluklarla karşı karşıyayken, Mağripli şairler bu kutsal şehri savunmak adına olağanüstü bir direniş edebiyatı ortaya koydular. Sadece kalemleriyle değil, duygularıyla da mücadele eden bu şairler, halkı cihada teşvik eden, işgale karşı birlik çağrısı yapan şiirler yazarak İslam dünyasında direniş ruhunu diri tuttular. Şiirleriyle Kudüs'ün kutsiyetini vurgulayan, işgali bir utanç ve direnişi bir onur olarak işleyen bu sanatçılar, halkı ve yöneticileri aynı hedef etrafında kenetlenmeye davet ettiler. Aynı zamanda, özgürlük mücadelesine liderlik eden komutanlara methiyeler düzerek onların cesaretini ve fedakârlıklarını yücelttiler. Bu övgüler, sadece bireysel kahramanlıkları anmakla kalmadı, aynı zamanda ulusal gururu besleyen, zafer ve özgürlük ideallerine inancı pekiştiren güçlü birer mesaj niteliği taşıdı. Mağripli şairlerin kaleminden çıkan bu sözler, İslam ümmetinin direniş bilincini canlı tutan ve Kudüs'ün kurtuluşuna giden yolu aydınlatan önemli birer miras hâline geldi.¹⁷

Haçlı istilasının başlangıcından itibaren, şiir direnişin ve toplumsal bilincin şekillenmesinde hayati bir rol oynamıştır. Şairler, İslam'ın geçmiş fetihlerini ilham kaynağı olarak kullanmış; halkı Kudüs'ün ve işgal altındaki diğer şehirlerin özgürlüğü için mücadeleye devam etmeye çağırılmışlardır. Şiir yoluyla aktarılan bu çağrılar, yalnızca duygusal bir etki yaratmakla kalmamış, aynı zamanda bölgenin kültürel ve dini kimliğinin oluşmasında derin izler bırakmıştır. Şairlerin bu rolü, toplumsal hafızayı diri tutmuş ve direniş ruhunu kuşaktan kuşağa aktaran güçlü bir araç hâline gelmiştir.¹⁸

Kudüs'ün özgürlüğüne kavuşmasının önemini vurgulayan ve bu uğurda çaba gösteren Müslüman liderleri övgüyle anan Mağripli şairler arasında, özellikle Endülüslü şair Ümeyye b. Abdülazîz dikkat çeker. Şiirlerinde, Haçlılara karşı verilen mücadelede önemli bir rol oynayan vezir el-Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin cesareti ve liderliğini ilham verici bir biçimde işlemiştir. Ümeyye, kalemiyle sadece tarihi kayda geçirmekle kalmamış, aynı zamanda halkın direniş ruhunu beslemiş ve siyasi önderliğe destek sunan güçlü bir edebî dil geliştirmiştir. Bu yönüyle, onun şiiri hem sanatın hem de mücadelenin sesi olmuştur. Ümeyye b. Abdülazîz el-Endelüsî, uzun manzumelerinde Kudüs'ün kutsallığını ve bu mübarek şehrin özgürlüğü için Müslüman yöneticilerin üstlenmesi gereken sorumluluğu etkileyici bir şekilde işlemiştir. Şiirlerinde Kudüs

¹⁶ El-Meknâsî, Ahmed ibn el-Kādî el-Meknâsî. (1973). *Cezvetü'l-iktibâs fî zikri men halla min el-a'lâm medînete Fâs* (s. 386). Dar al-Mansur.

¹⁷ El-Makrîzî, 1997, s. 208.

¹⁸ Şahîn, Riyâz Mustafa Ahmed & Ferânî, Abdülhamîd Cemâl. (2005). *Şam diyârında müslüman âlimlerin haçlılara karşı direnişteki rolü* (s. 11). el-Câmî'a el-İslâmiyye.

yalnızca bir şehir değil, inancın ve onurun sembolü olarak sunulmuş; bu yaklaşım, hem halkın hem de önderlerin vicdanına dokunmuştur. Onun dizeleri, sadece edebî bir güzellik taşımakla kalmamış, aynı zamanda güçlü bir çağrı niteliği kazanarak birçok insanı cihada katılmaya, Kudüs'ü işgalcilerden geri almak için mücadele etmeye teşvik etmiştir. Bu şiirler, duygusal derinliği ve çağrısız gücüyle halkın ruhunu harekete geçirmiş, direnişin kültürel temel taşlarından biri hâline gelmiştir.

Kararlılıklar kaderin yoldaşdır
Zafer ordularının ayrılmaz parçasıdır
Din uğruna çekildi kınından kılıçlar
Zamanı ve felaketi delen bir kılıç gibi
Sultanlar otururken sen ayağa kalktın
İnancı korudun, savundun, zaferle taçlandırdın
Parlayan kılıçlarla düşman yıldızları yere dökülür
Mızraklar toz duman altında birbirine çarpar.¹⁹

Hicrî 543 yılında (1148 M), Haçlı Seferleri'nin ikincisi sırasında, bilge şair Ebü'l-Hakem el-Mağribî, Şam'da yaşanan trajik olaylara bizzat tanıklık etti. Bu zorlu dönemde, Mağribî fakih el-Fendelâvî şehit düştü; bu olay, şairin yüreğinde derin bir hüznü uyandırdı. Ebü'l-Hakem, bu acıyı ve Kudüs'ün özgürlüğü uğruna verilen mücadeleye duyduğu bağlılığı, yürekte gelen dokunaklı bir şiirle dile getirdi. Şiirinde cesaret ve fedakârlık temalarını işlerken, Haçlıların Şam kapılarında aldıkları yenilgiye de değindi. Bu eser, sadece bir ağıt değil, aynı zamanda edebiyatın direnişin bir aracı olarak nasıl kullanılabileceğini gösteren güçlü bir mesajdı. Ebü'l-Hakem, edebî ifadenin toplumsal bilinci yönlendirme ve mücadele ruhunu pekiştirme noktasında ne denli etkili olabileceğini ortaya koyarak, kalemiyle cihada katılmış

İki yüz binle geldiler, bu ordu dolu kinle
Dedik: Allah yeter bize, biz geldik yine dinle
Bir Fendelâvî vardı, bir âlim nur içinde
Ki dinin sancağını taşırdı sabır, inle
Yetmiş yigitle Şam'dan yürüdü dava eri
Canını feda etti, çekinmedi o geri
Geri kalanlar hâlâ, ölümden kaçıp durur
Nice yıl geçti üstünden, izleri kalır kuru.²⁰

¹⁹ Abdülmehdi, Abdü'l-Celîl Hasan. (1989). Haçlı seferleri şiirinde Beytül-Makdis (ss. 71–74). Dârü'l-Beşîr.

²⁰ El-Makdisî, Ebü Şâme. (1997). *Kitâbü'r-Ravdateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye* (İbrâhîm ez-Zeybek, Ed.; 1. baskı, c. 2, s. 192–193). Müessesetü'r-Risâle.

İbn Cübeyr, doğuya yaptığı meşhur seyahatleriyle tanınmakla birlikte, yalnızca bir seyyah değil, aynı zamanda yetkin bir şairdi. Doğudan dönüşünün ardından şöhreti daha da arttı ve Filistin ile Kudüs'ün kurtarılması çağrılarında etkili bir ses hâline geldi. Hicrî 580 / Miladî 1185 yılında gerçekleştirdiği Şam ziyareti sırasında, Mağripli topluluğun Haçlılara karşı direnişe katılımını teşvik etmekte önemli bir rol oynadı. Sultan Selahaddin Eyyubi ile arasında güçlü ve sağlam bir ilişki vardı; öyle ki Sultan, onu birden çok vesileyle takdir etmişti. İbn Cübeyr, Selahaddin'e Batı'daki deniz filolarının gücünü ve Mağriplilerin Kudüs'ün kurtuluş mücadelesine katılmaya hazır olduklarını açıkça ifade etti. Onun, Haçlılara karşı yürütülen hazırlık çalışmalarını destekleyen propagandaya verdiği katkılar, Kudüs davasına olan derin bağlılığının açık bir göstergesiydi.²¹

Hicrî 578 / Miladî 1183 yılında, Mağripli seyyah İbn Cübeyr, ünlü eseri *Tezkiretü'l-Ahbâr 'an İttifâkâtı'l-Esfâr* adlı seyahatnamesinde detaylıca anlattığı ilk yolculuğuna çıktı. Bu yolculuk sırasında, Filistin topraklarının büyük kısmının Frank Haçlılarının işgali altında olması nedeniyle Kudüs'e girmekten özellikle kaçındı. Bunun yerine, o dönemde yine Haçlıların kontrolünde bulunan Akka da dâhil olmak üzere başka Filistin şehirlerini ziyaret etti. Daha sonra, Kudüs'ün Haçlılardan kurtarıldığını duyduğunda, bu sefer kutsal şehri bizzat görmek arzusu ile ikinci yolculuğuna çıktı. Bu ikinci seyahati Hicrî 585–587 / Miladî 1189–1191 yılları arasında gerçekleşti ve İbn Cübeyr, yeni özgürlüğüne kavuşmuş Kudüs'ü ziyaret etme arzusunu nihayet gerçekleştirmiş oldu.²²

Her ne kadar İbn Cübeyr'in ikinci doğu yolculuğuna dair elimizdeki bilgiler sınırlı olsa da, onun üçüncü bir seyahat gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu yolculuk sırasında, Mekke-i Mükerrerme ile Haçlılardan kurtarılmış Kudüs arasında gidip gelmiş ve her iki kutsal şehirde uzun süreler geçirmiştir. Kudüs'ün fethi karşısında derin bir hayranlık ve coşku duyan İbn Cübeyr, bu duygularını güçlü bir şekilde dile getirmiş; kutsal şehrin özgürlüğüne kavuşmasından duyduğu sevinci şiirlerinde sanatkârane bir dille yansıtmıştır. Kudüs'ün yeniden İslam toprağına dönüşünü büyük bir zafer olarak görmüş, yazdığı şiirlerle bu zaferi yüceltmiş ve onun getirdiği gururu mısralarına taşımıştır. Kaleme aldığı pek çok şiirinde, bu kutlu fethin verdiği umut ve onur hissi açıkça hissedilmekte; zaferin ihtişamı, kelimelerinde adeta yankılanmaktadır. Bu şiirlerden bazılarında şöyle der:

Sen geldin o seçilmiş Kudüs'e doğru,

Ve kurtardın onu inkârcının zoru.

Yükselttin orada dinin nurunu,

Can verdin yeniden silinmiş yolunu.

Şark'ta ne övenin var bir sayılmaz,

Garb'ta da şükürle dolu her ağız.

Eğer şiir kahramanın nişanıysa,

²¹ İbn Cübeyr, Muhammed b. Ahmed. (t.y.). *Rihletu İbn Cübeyr* (s. 243–244). Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl.

²² El-Merrâküşi, İbn Abdülmelik. (1965). *Ez-Zeyl ve 't-Tekmile li-Kitâbiy el-Mavsûl ve 's-Sıla* (İhsân Abbâs, Ed.; 1. baskı, s. 505). Dârü's-Sekâfe.

Senin adına “şair” az bile aslında.²³

Bir başka şiirinde ise şöyle dedi :

Odur Kudüs'ü fetheden, zafere yürüyen el

Ki beyler kaçmışken ondan, o tuttu yüce hedefi el

Bu fetih bir fazilettir, bir ilk halifenin izi

Sen oldun yeniden yazan, onun şanlı benzer.²⁴

Bilge şair Abdü'l-Mün'im el-Cüleyyânî, Kudüs'e ve onun özgürlük mücadelesine adanmış benzersiz bir divan kaleme almıştır. “Divânü'l-Mubeşşirât ve'l-Kudsiyyât” adını verdiği bu eser, tamamıyla kutsal şehre ve onun fethine ithaf edilmiştir. Şair divanını iki bölüme ayırmıştır: İlk bölüm olan “el-Mubeşşirât”, Kudüs'ün fethinden önceki sürece odaklanır; burada cihat, birlik ve dayanışma çağrısı yapan teşvik edici şiirler yer alır. İkinci bölüm ise “el-Kudsiyyât” adını taşır ve Kudüs'ün fethini konu alır. Bu bölümde, kazanılan zaferler büyük bir coşkuyla dile getirilmiş; özellikle Sultan Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ün kurtuluşundaki öncü rolü övgüyle yüceltilmiştir. Bu divan, hem tarihî hem edebî açıdan Kudüs'ün hafızasında derin izler bırakan nadide eserlerden biri olarak kabul edilir

Mescid-i Aksâ'dır o, savaşın ortasında bir sancak

Eğer Allah olmasaydı, kurtulur muydu bir mabet ancak?

Ne mutlu artık temizlendi o kutsal Beytü'l-Makdis

Ve müjdeler olsun muzaffer Nâsır'a, sabahı parlak, yıldızı yüksek

Ey övülenlerin en hayırlısı, en arınmışı sen

Lütufla seçilmiş, soyluların en soylusu, seninle övünür cihan

Senin methin, dudaklarımda düşlerin tatlısından da hoş

Susuzluktan yanmışken içilen serin su gibi ferah, saf ve hoş

Ve kulağımda aşkın en güzel melodisi gibi senin sözlerin

Çocukluk sevgisinin taze anıları gibi tatlı, taptaze izlerin.²⁵

Yine şöyle dedi:

Ey Kudüs'ü zorba ellerden kurtaran yiğit adam

Rab'bin kudretiyle gireriz dediler, ama yalanla doluydu tamam

Onlar Rab'lerini tarifte yalan söylediler hep

Sen ise sözünde durdun, güven verdin ümmete hep.²⁶

²³ El-Merrâküşi, 1965, s. 507.

²⁴ El-Makdisî, 1997, s. 374.

²⁵ El-Musûlî, Kemâleddîn Ebü'l-Berakât el-Mübârek b. eş-Şi'âr el-Mosulî. (2005). *Kalâ'idü'l-cümân fî ferâ'idü şu'arâ'i hâze'z-zamân* (Emel Selmân el-Cubûrî, Ed.; 1. baskı, Cilt 5, s. 94). Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Üçüncü bir divan olarak kaleme alınan “Divânü’t-Tedbîc” veya tam adıyla “Menâdihu’l-Memâdiḥ ve Ravzatü’l-Mâ’ir ve’l-Mefâhir min Ḥaşâ’işî’l-Melik en-Nâşır”, şairin, Kudüs’ün fethi vesilesiyle Sultan Selahaddin Eyyubi’ye yazdığı methiyeleri içermektedir. Bu eserinde şair, Kudüs’ün İslam dünyası açısından taşıdığı kutsal önemi vurgulamakta ve bu kutsallığın korunması gerektiğine dair güçlü bir mesaj sunmaktadır. Divanda yer alan şiirlerde, Kudüs’ün Haçlıların elinden kurtarılması için Selahaddin’in gösterdiği olağanüstü çabaya derin bir takdir ve minnet duygusu dile getirilmiş; sultanın cesareti, kararlılığı ve adanmışlığı övgüyle işlenmiştir. Şiirlerde ayrıca, Kudüs’ün yalnızca Müslümanlar için değil, üç semavî din için de kutsal kabul edilen ruhani ve tarihî bir merkez olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu divan, Selahaddin Eyyubi’nin zaferine duyulan gururun ve onurun edebî bir ifadesi olmasının yanı sıra, Kudüs’ün kimliğini ve kutsiyetini koruma uğruna fedakârlık çağrısı yapan güçlü bir metindir.²⁷

Cüleyyânî, yalnızca usta bir şair ve hekim olmakla kalmayıp, aynı zamanda cesur bir süvari ve sadık bir savaşçı olarak da tanınmıştır. Sultan Selahaddin Eyyubi’nin ordusunda birçok savaş ve çatışmada yer almış, hem cesaretiyle hem de dinine ve yurduna bağlılığıyla ön plana çıkmıştır. Bu savaşlardan biri de Hicrî 585 / Miladî 1189 yılında gerçekleşen Akka Kuşatması’dır. Bu zorlu ve kanlı çarpışma sırasında atı ağır şekilde yaralanmasına rağmen, Cüleyyânî savaştan geri durmamış, sarsılmaz bir kararlılıkla mücadeleye devam etmiştir. Gösterdiği bu tavır, onun toprağını ve inancını son nefesine kadar savunmaya olan sarsılmaz bağlılığının açık bir göstergesidir. Cesareti, fedakârlığı ve kararlılığı sayesinde sadece bir şair veya tabip değil, aynı zamanda gerçek bir kahraman olarak da tarihe geçmiştir.²⁸

Mağrip Direnişinin Kudüs’ün Haçlılardan Kurtarılmasındaki Etkileri

Haçlı Seferleri döneminde, Haçlılar Mağriplilerin cesaretini ve Müslüman kardeşleriyle sergiledikleri dayanışmayı fark ettiklerinde, bu direnişe karşı misilleme olarak bazı cezai uygulamalara başvurdular. Bu bağlamda, özellikle Mağripli tüccarlara ve sınır bölgelerinden geçen herkese yönelik ağır vergiler getirildi. Bu uygulama, Mağriplilerin cihada katılmalarına karşılık bir tür cezalandırma niteliği taşıyordu.

Seyyah ve gözlemci İbn Cübeyr de bu durumu eserlerinde açık bir şekilde belgelemiştir. Onun aktardığına göre, bu tür cezai vergilere en çok maruz kalanlar, diğer Müslüman gruplardan ziyade, Mağriplilerdi. Bunun temel nedeni, Haçlıların özellikle Mağripli savaşçıların direnişteki rolünden rahatsızlık duymasıydı. Nitekim bu direnişin en belirgin örneklerinden biri, bazı Mağripli kahramanların, Nureddin Zengi’nin önderliğinde gerçekleşen bir seferde büyük bir başarı göstererek önemli bir Haçlı kalesini ele geçirmesiyle yaşandı. Bu olay, Haçlıları büyük ölçüde öfkelenirmiş ve her Mağriplinin topraklarından geçişi sırasında ek vergi ödemesi yönünde cezalandırıcı bir uygulamayı yürürlüğe koymalarına neden olmuştur. Bu durum,

²⁶ El-Makdisî, 1997, s. 115.

²⁷ Tedğût, Murâd. (2018). *Menâdihu’l-memâdiḥ ve Ravzatu’l-Me’âsir adlı yazma üzerine bir okuma. Zuqâq Dergisi*, 1(1), 50.

²⁸ El-Cülyânî, Abdü’l-Mun‘im b. Ömer. (1989). *Dîvânü’l-Mubeşşerât ve’l-Kudsiyyât* (Abdü’l-Celîl Hasan Abdülmehdî, Ed.; s. 45). Dârü’l-Beşîr.

Mağripli mücahitlerin sahadaki etkisinin ne denli önemli olduğunu ve düşman tarafından nasıl dikkatle takip edildiğini gözler önüne sermektedir.²⁹

Mağripliler, Haçlı Franklar tarafından hem karada hem denizde düzenlenen misilleme saldırılarının başlıca hedeflerinden biri olmuşlardır. O dönemde bu tür saldırılar, kara ve deniz korsanlığı olarak adlandırılıyordu. Özellikle deniz kıyılarında, Frank donanmasına ait gemiler Mağrip gemilerine saldırılar düzenlemiş; limanlar ve kıyı şehirleri hedef alınarak ciddi can ve mal kayıplarına yol açılmıştır. Karada ise sınır bölgeleri ile ticaret yollarında yoğun faaliyet gösteren Frank birlikleri, stratejik noktalara saldırılar düzenlemiş, halkı kaçırmış ve mallarını yağmalamıştır. Bu misilleme saldırılarının temel amacı, Mağriplileri sindirmek, onları korkutmak ve özellikle cihada destek verme kapasitelerini zayıflatmaktır. Ancak tüm bu baskılara rağmen, Mağripliler büyük bir kararlılık ve inançla direnmiş; bu saldırılara karşı güçlü bir duruş sergileyerek direnişi ve özgürlük mücadelesini sürdürmeye devam etmişlerdir. Onların gösterdiği sebat, cesaret ve fedakârlık, İslam dünyasının ortak davası olan Kudüs'ün kurtuluşuna katkı sağlayan en önemli unsurlardan biri olmuştur.³⁰

Hittin Savaşı sırasında Mağripliler, İslam ordularının safında büyük bir cesaretle savaşıarak Kudüs'ün kurtarılmasında etkin bir rol üstlendiler. Gösterdikleri fedakârlık ve kararlılık, Sultan Selahaddin Eyyubi'nin dikkatinden kaçmadı; o, bu hayati mücadeledeki katkılarını açıkça takdir etti. Bu üstün gayretlerin bir nişanesi olarak, Endülüslü Mağripli fakih Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mu'âferî, Mescid-i Aksâ'nın hatipliğine seçildi. Bu atama, tesadüfî bir tercih değil; aksine, Kudüs'ün özgürlüğü için verdikleri mücadeleye duyulan minnetin bir yansımasıydı. Kudüs'ün fethinden sonra, Selahaddin Eyyubi, bu mukaddes mekâna layık bir imam arayışına girdiğinde, ilim ve fazilet ehlinin onayıyla el-Mu'âferî'de karar kılındı. Ebü'l-Hasan, 605 H / 1208 M yılında vefat edinceye dek bu onurlu görevi sadakatle yerine getirmiş ve ardından ilmî ve mücadele dolu bir miras bırakmıştır. Onun hatip olarak seçilmesi, hem şahsi liyakatinin hem de Mağripli mücahitlerin Kudüs'ün kurtuluşundaki tarihî katkısının sembolü olarak kabul edilmiştir.³¹

Hicrî 587 / Miladî 1191 yılında Akka şehri üzerine Kral Aslan Yürekli Richard ile Sultan Selahaddin'in kardeşi el-Melikü'l-Âdil arasında yürütülen diplomatik görüşmeler sırasında dikkat çekici bir olay yaşanmıştır. Richard, bu süreçteki iyi niyetini göstermek ve Selahaddin ile kurulan iletişime katkıda bulunmak amacıyla, savaşlarda esir alınmış olan bir Mağripli Müslümanı serbest bırakmıştır. Bu karar, sadece diplomatik bir jest olmakla kalmamış, aynı zamanda Selahaddin'in Mağriplilere duyduğu özel ilgiyi bilen Richard'ın, müzakerelere olumlu bir zemin hazırlama çabası olarak da değerlendirilmiştir. Bu hadise, Mağriplilerin Haçlılara karşı verilen mücadelede ne denli aktif ve etkili bir rol oynadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Onların savaşlardaki geniş çaplı katılımı, sadece askerî bir katkı değil, aynı zamanda ümmet bilinciyle hareket eden derin bir dayanışma ruhunun yansımasıdır. Esir alınan kişi bir Mağripli olsa da, onun serbest bırakılması sıradan bir tercih değildi; bu tercih, dönemin İslami değerlerini, insan onurunu ve adalet anlayışını da gözler önüne sermektedir. Esirin etnik

²⁹ İbn Cübeyr, (t.y), s. 247.

³⁰ Üsâme b. Munkiz. (2003). *Kitâbü'l-İ'tibâr* (Abdülkerîm el-Eşter, Ed.; s. 82). el-Mektebü'l-İslâmî.

³¹ El-Merrâküşî, İbn Abdülmelik. (1965). *Ez-zeyl ve't-tekmile li-kitâbey el-mavsûl ve's-sıla* (İhsân Abbâs, Ed.; 1. baskı, Cilt 5, ss. 315–316). Dârü's-Seķâfe.

kökenine bakılmaksızın yapılan bu jest, Müslümanların bir bütün olarak görüldüğü ve her bir ferdin ortak davaya olan bağlılığının değer gördüğü bir anlayışın hâkim olduğunu göstermektedir. Böylece bu olay, hem Mağripli Müslümanların cihattaki merkezi konumunu hem de İslam toplumunun kapsayıcı ve eşitlikçi ruhunu yansıtan anlamlı bir örnek hâline gelmiştir.³²

Kudüs'ün Haçlıların elinden geri alınmasının ardından, Selahaddin Eyyubi, bu zaferde önemli rol oynayan Mağriplilere duyduğu minnettarlığın bir ifadesi olarak, şehirdeki İslami varlığı güçlendirme yönünde bir siyaset izledi. Bu politikanın merkezinde, özellikle Harem-i Şerif ve çevresi yer aldı. Bu çerçevede, daha önce Haçlı seferleri nedeniyle ayrılmak zorunda kalan Mağriplilerin yaşadığı, Burak Duvarı (Ağlama Duvarı) yakınındaki bölge, onlara yeniden tahsis edildi. Selahaddin, bu mahalleyi Mağriplilere özgü kılarak onların Kudüs'e dönüşünü teşvik etti. Ardından, oğlu el-Melikü'l-Efdal, bu desteği daha da ileri taşıyarak, söz konusu arazileri Mağriplilere genişletilmiş bir şekilde vakfetmiş ve bu vakıfları Kudüs şer'iyye mahkemesi kayıtlarında resmî hâle getirmiştir. Bu adımlar, hem Mağripli Müslümanların şehirde kalıcı varlık göstermelerini sağladı hem de Kudüs'ün İslami kimliğinin yeniden inşasında önemli bir rol oynadı.³³

Mağripliler, Kudüs'teki varlıklarını güçlendirmeye kararlı bir şekilde devam ettiler. Vakıflarını genişleterek ve yeni mülkler satın alarak hem toplumsal hem ekonomik etkilerini artırdılar. Bu faaliyetler, sadece maddi varlıklarını pekiştirmekle kalmadı, aynı zamanda Kudüs'ün İslami ve Arap kimliğini koruma konusundaki kararlı duruşlarını da ortaya koydu. Böylece Mağripliler, Kudüs'teki kutsal mirasa olan bağlılıklarını sürdürmüş ve şehrin manevî dokusunda önemli bir yer edinmişlerdir.³⁴

Bir rivayete göre, Muvahhidler halifesi Yakub b. Yusuf el-Mansur, hilafeti sona erdikten sonra gizlice Şam diyarına geçerek Haçlılara karşı verilen savaşa katılmıştır. Anlatılanlara göre, burada Nureddin Zengi ile irtibat kurmuş ve özellikle uzak diyarlardan gelen mücahitler için hastaneler ile barınma yerleri inşa edilmesini talep etmiştir.³⁵ Bu mücadele sırasında şehit düşmüş ve Mağdel (el-Mecdel) köyü yakınlarında defnedilmiştir. Diğer bir rivayet ise, büyük sûfî ve mücadelecî ruhuyla tanınan Ebû Medyen el-Ğavs'a işaret eder. Kudüs'teki zaviyesinde muhafaza edilen kılıcı, onun kutsal şehri kurtarma yolundaki cihadının bir nişanesi olarak günümüze kadar hatıra bırakılmıştır. Bu anlatılar, Mağripli lider ve âriflerin Kudüs'ün özgürlüğü uğruna verdikleri katkının manevi ve tarihî boyutunu gözler önüne sermektedir.³⁶

³² El-İsfahânî, 2004, s. 502.

³³ Kudüs Şer'iyye Mahkemesi Sicilleri. (n.d.). Sicil No. 77, s. 588.

³⁴ El-Hanbelî, Ebû'l-Yemen el-Kādî Mucîrûddîn. (1968). *El-ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-kuds ve'l-halîl* (Cilt 2, ss. 96–97). el-Matba'atü'l-Hayderiyye ve Mektebetühâ.

³⁵ İbn Hallikân, Muhammed. (1994). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân* (İhsân Abbâs, Ed.; 1. baskı, Cilt 7, s. 10). Dârü's-Sâdir.

³⁶ Mağribî, Abdurrahman Muhammed. (2015). Mağrib halk direnişinin Kudüs Krallığı'ndaki Haçlı varlığına karşı rolü. *İslâmî Üniversite İnsani Araştırmalar Dergisi*, 23(2).

SONUÇ

Bu çalışmada ortaya konduğu üzere, Kudüs'ün Haçlılardan kurtarılması sürecinde Mağripli Müslümanların varlığı, geçici ya da tali bir katkı değil; bilakis, Selahaddin Eyyubi liderliğindeki İslamî direniş projesinin temel yapı taşlarından birini oluşturmuştur. Mağripliler hem askerî sahada ön saflarda savaşarak ve lojistik destek sağlayarak, hem de edebî ve dinî alanlarda halkı cihada teşvik eden, kutsal değerleri savunmanın önemini anlatan eserler ortaya koyarak aktif roller üstlenmişlerdir. Onların katkısı yalnızca savaş anlarıyla sınırlı kalmamış, Kudüs'te kalıcı bir varlık oluşturarak; vakıf faaliyetleri, şehirleşme ve dinî önderlik gibi alanlarda da kendini göstermiştir.

Bu bağlamda ulaşılan en önemli sonuçlardan bazıları şunlardır:

Mağripliler, Hittin Savaşı'nda hem ön saflarda savaşçı olarak hem de seyyar hamamlar kurarak, iye ve su temini gibi lojistik destekler sağlayarak önemli bir rol oynamış; bu katkılar, İslam ordusunun direncini artırarak zafere doğrudan katkı sunmuştur.

Mağrip donanması, özellikle doğudaki deniz gücünün yetersiz kaldığı dönemde, Selahaddin Eyyubi'ye stratejik destek sağlamış; Şam kıyılarına gönderilen Mağripli denizcilik birlikleri bunun en somut örneğidir.

Mağripli şairler, cihat ruhunu yayan, toplumu direnişe teşvik eden ve Kudüs'ün özgürlüğüne yönelik bilinci güçlendiren şiirleriyle psikolojik ve kültürel direnişte önemli rol oynamışlardır.

Haçlılar, Mağriplilerin etkinliğini fark ederek onları hedef almış; ticaret yollarına saldırılar düzenlemiş, kara ve deniz korsanlığıyla zarar vermiş ve özel vergiler dayatmıştır. Bu durum, Mağriplilerin sahadaki etkisini ve tehdit olarak algılanışını göstermektedir.

Mağripli unsurların katkısı, İslam ümmetinin birliğini temsil eden özel bir örnek teşkil etmiş; doğu ile batı Müslümanlarının omuz omuza verdiği bu mücadele, Kudüs'ün özgürleştirilmesinde İslamî dayanışmanın ne kadar etkili olduğunu göstermiştir.

Bu veriler ışığında, Mağriplilerin Kudüs'ün kurtuluşundaki rolünü incelemek, İslam tarihine daha adaletli ve bütüncül bir bakış kazandırmak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu tür çalışmalar, tarih yazımında göz ardı edilen halkların ve coğrafyaların katkılarını gün yüzüne çıkararak ortak zaferin gerçek mimarlarını görünür kılmaktadır.

Yazarlık Katkısı

Araştırma tek yazarlıdır.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma, yalnızca doküman incelemesine dayalı bir araştırma olduğu için etik kurul onayı gerekmemektedir. Araştırma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uygun hareket edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülmehdi, A. (1989). Haçlı seferleri şiirinde Beytü'l-Makdis. Dârü'l-Beřir.
- El-Clyn, A. (1989). Dvn'l-Mubeřřert ve'l-Kudsiyyât (Abdü'l-Cell Hasan Abdülmehdi, Ed.). Dr'l-Beřir.
- El-Hanbelî, M. (1968). El-ns'l-cell bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Hall (Cilt 2). el-Matba'at'l-Hayderiyye ve Mektebeth.
- el-sfahn, . (2004). Selhaddin'in savaşları ve Kuds'n fethi: el-Fethu'l-Kuss fi'l-Fethi'l-Kuds (1. baskı). Dr'l-Menr.
- El-Makdis, E. (1997). Kitb'r-Ravdateyn fi Ahbr'd-Devleteyn en-Nriyye ve's-Salhiyye (brhm ez-Zeybek, Ed.; 1. baskı). Messeet'r-Risle.
- El-Makrz, A. (1997). El-sulk li-ma'rifet devl'l-mulk (M. A. Ata, Ed.; Cilt 1). Dr'l-Ktb el-lmiyye.
- El-Mekns, A. (1973). Cezvet'l-iktibs fi zikri men halla min el-a'lm mednete Fs. Dar al-Mansur.
- El-Merrkř, A. (1965). Ez-zeyl ve't-tekmile li-kitbey el-mavsl ve's-sla (hsn Abbs, Ed.; 1. baskı, Cilt 5). Dr's-Seķfe.
- El-Merrkř, . A. (1965). Ez-Zeyl ve't-Tekmile li-Kitbiy el-Mavsl ve's-Sla (hsn Abbs, Ed.; 1. baskı). Dr's-Seķfe.
- El-Musl, K. (2005). Kal'id'l-cmn fi fer'idi řu'ar'i hze'z-zamn (Emel Selmn el-Cubûrî, Ed.; 1. baskı, Cilt 5). Dârü'l-Kütübi'l-lmiyye.
- En-Nâsirî, A. (t.y.). El-istiksâ li-ahbr düveli'l-mağribi'l-aks (C. & M. en-Nâsirî, Ed.; Cilt 2). Dârü'l-Kitâb.
- bn Cübeyr, M. (t.y.). Rihletu bn Cübeyr. Dr ve Mektebetü'l-Hilâl.
- bn Haldûn, A. (1981). El-'iber ve dvn'l-mubted ve'l-haber fi târîhi'l-'arab ve'l-berber ve men sarhm min zevi'ř-ře'ni'l-ekber. Dârü'l-Fikr.
- bn Hallikân, M. (1994). Vefeyâtü'l-a'yn ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân (hsn Abbâs, Ed.; 1. baskı, Cilt 7). Dârü's-Sâdir.
- Kudüs şer'iyye Mahkemesi Sicilleri. (t.y.). Sicil No. 77.
- Neğş, M. (t.y.). Eyybler döneminde askerî mektuplar. El-Câmi'a el-slmiyye Mecmuası, 59.
- Sahb's-Slt, A. b. (1987). El-menü bi'l-mme: Tevhitçiler döneminde Mağrib ve Endülüs tarihi (A. Tz, Ed.). Dr'l-Garb el-slm yayınev.
- şaat, ř. (1984). Filistin tarihi ve arkeolojisi üzerine araştırmalar. skenderiye yayınev.
- şahn, R., & Fern, A. (2005). şam diyrnda Müslüman limlerin Haçlılara karşı direnişteki rolü. el-Câmi'a el-slmiyye.
- Tedğt, M. (2018). Mendiħu'l-memdiħ ve Ravzatu'l-Me'âsir adlı yazma üzerine bir okuma. Zuqq Dergisi, 1(1), 50.
- Üsâme, M. (2003). Kitâbü'l-'tibâr (Abdülkerîm el-Eşter, Ed.). el-Mekteb'l-slm.